

" חול המועד "

מתוך "ליקוטי שמואל"
מלקט ועורך ש. אייזיקוביץ
eisikovits1@gmail.com

חול המועד

חול המועד (בראשי תיבות: **ח"מ**) הוא כינוי למועדים מהתורה, שבהם לא ציוותה התורה לקיים יום טוב. משמעות הדבר שימים אלה נחשבים מבחינה הלכתית במעמד שבין יום חג ליום חול. ימים כאלה קיימים בשני חגים בלבד, הנמשכים שבוע בסך הכל: חמישה ימים בין פסח לשביעי של פסח ושישה ימים אחרי היום הראשון של סוכות.

בחול המועד ישנן הגבלות הלכתיות שונות על מלאכה, אך הן מעטות ביחס למלאכות האסורות ביום טוב ולמלאכות האסורות בשבת. בנוסף ישנן הגבלות על נוהגי אבלות שונים. את ימי חול המועד מכבדים באכילה ושתייה ובלבישת בגדים חגיגיים. רבים מנצלים ימים אלו כדי לנפוש ולבלות, ובישראל מקומות עבודה רבים מוציאים את העובדים לחופשה מרוכזת בימים אלו.

בשל יום טוב שני של גלויות, בחו"ל נגרע יום אחד מחול המועד (שהוא היום הראשון של חול המועד בארץ ישראל). במרבית השנים חלה שבת באחד מימי חול המועד, והיא מכונה 'שבת חול המועד'.

במקורות

בפרשת המועדות המופיעה בספר ויקרא (פרשת אמור) נאמר כי חג הסוכות וחג הפסח חלים שמונה ושבעה ימים (בהתאמה), כאשר היום הראשון והאחרון בהם הם 'מקרא קודש' או 'שבתון', אך אין התייחסות לתוכן הימים שביניהם, מלבד ציווי להקרבת קורבנות מיוחדים בימים אלו.

חול המועד סוכות

- "בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה, חג הסוכות שבעת ימים לה'. ביום הראשון מקרא קודש - כל מלאכת עבודה לא תעשו. שבעת ימים תקריבו אשה לה', ביום השמיני, מקרא קודש יהיה לכם, והקרבתם אשה לה', עצרת הוא, כל מלאכת עבודה לא תעשו." (ספר ויקרא, פרק כ"ג, פסוקים ל"ד-ל"ו)
- "אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי, באספכם את תבואת הארץ, תחוגו את חג ה' שבעת ימים; ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון." (ספר ויקרא, פרק כ"ג, פסוק ל"ט)

חול המועד פסח

- "ובחמשה עשר יום לחדש הזה, חג המצות לה', שבעת ימים מצות תאכלו. ביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם - כל מלאכת עבודה לא תעשו. והקרבתם אשה לה' שבעת ימים; ביום השביעי מקרא קודש - כל מלאכת עבודה לא תעשו." (ספר ויקרא, פרק כ"ג, פסוקים ו'-ח')

בתורה שבעל פה

בתורה שבעל פה, ישנה מסכת מיוחדת במשנה ובגמרא העוסקת בחלקה הגדול בדיני חול המועד - מסכת מועד קטן. בספרא ובגמרא מסכת חגיגה הובאו מדרשי הלכה על פיהם חול המועד אסור במלאכה. חלק מהראשונים הבינו ממדרשי ההלכה כי חלק מאיסורי המלאכה בחול המועד הם איסורים מהתורה, אך הדעה המקובלת בין הפוסקים היא כי דרשות אלו הן אסמכתאות, ולעיקר איסור המלאכה בחול המועד תוקף של דרבנן, ולא מהתורה.

איסורי מלאכה בחול המועד

לפי ההלכה, ישנן מלאכות שאסור לעשותן בחול המועד. בתלמוד, איסור זה נדרש מהמקרא, אולם ישנה מחלוקת בין הראשונים אם האיסור הוא מדאורייתא, כלומר נובע מפרשנות של המקרא, או מדרבנן, כלומר חידוש של חז"ל שרק הסמיכו אותו על המקרא.

קיימת מחלוקת בפוסקים, האם ל"ט המלאכות האסורות בשבת ויום טוב משום יצירה, אסורות באופן כללי גם בחול המועד מלבד אותן מלאכות שהותרו, או שבחול המועד אסורות רק מלאכות שיש בהן טרחה. על כל פנים, מסחר ודברים שיש בהם טרחה מרובה אסורים.

מלאכות שהותרו בחול המועד

בחול המועד הותרו שבעה סוגי מלאכות:

מלאכת אוכל נפש

הכנת מזון למועד. מותר מעשה אומן, מותר לתכנן מראש מלאכה זו במועד, ויש אומרים שמותר לעשותה בשכר לאחרים. מותר גם לעשותה בפומבי, אם ניכר שעושה לצורך המועד.

מכשירי אוכל נפש

שימוש בצידוד להכנת מזון וטיפול בצרכי הגוף, וכן לשם רפואה והיגיינה, גם תיקון הצידוד מותר, ומותר לעשות בשכר לאחרים. אך אם תכנן מראש מלאכתו למועד, מותר רק מעשה הדיוט.

מכשירי מכשירים, כגון תיקון רשתות שצדים בהם עופות מותר לעשות בהם רק מלאכת הדיוט ולא מלאכת אומן.

שאר צרכי המועד

לדוגמה שטיפת רצפה, או תיקון רכב - מותר מעשה הדיוט בלבד, ובתנאי שלא תכנן מלאכתו למועד. אסור לעשות לאחרים בשכר.

מלאכת דבר האבד

מלאכה שאם לא תעשה, ייגרם לאדם נזק או הפסד. מותר גם מעשה אומן, ולאחרים בשכר. כל זאת רק בתנאי שלא דחה את המלאכה בכוונה לחול המועד כשהיה יכול לעשותה מקודם.

מלאכה לצורך מצוה

מעשה אומן מותר אם עלול להפסיד את ההזדמנות לקיום המצווה, ואפילו אם תכנן מראש את המלאכה למועד. לעשות בשכר לאחרים, מותר רק אם זמן המצווה במועד, וישתמש ברווח לשמחת המועד. מעשה הדיוט מותר גם לצורך אחרי החג, אם לא יהיה לו זמן.

צרכי רבים

לדוגמה לתקן דרכים או מקווה. מותר גם מעשה אומן לצורך המועד, לתכנן מראש מלאכתו למועד, ולעשות לאחרים בשכר.

פועל שאין לו מה לאכול

מותר לו לעשות כל מלאכה בשכר עבור אחרים. ומותר לשכור אותו גם למלאכות האסורות בחול המועד. ישנה מחלוקת בין האחרונים האם מדובר על פועל שאין לו מה לאכול כלל, אפילו לחם ומים, או שמדובר על פועל שאין לו את הצרכים הדרושים לו לחג, כגון בשר ויין.

מנהגי כבוד החג

אבלות

אין מתאבלים ואין מספידים נפטרים בחול המועד.

הנחת תפילין

דין הנחת תפילין בחול המועד אינו מפורש בחז"ל, יש שכתבו לדייק מדבריהם שיש להניח, ואכן רוב ראשונים נהגו להניח, אך ראשונים רבים אחרים סברו שאין להניח תפילין בחולו של מועד. רבי יוסף קארו בספרו 'בית יוסף' כתב שמאחר ובתלמוד לא נתפרש דין זה, לכך אין לעבור בידיים על דברי רבי שמעון בר יוחאי בזוהר ולהניח.

כיום, המנהג הנפוץ בארץ ישראל שאין מניחים תפילין בחול המועד, כפי שאין מניחים בשבת ויום טוב, אמנם יש שמניחים בצנעה, ובשנים האחרונות יש שהקימו מניינים נפרדים להניח תפילין, בהסכמת פוסקים מסוימים. בחוץ לארץ רבים מניחים תפילין, חלקם בברכה, וחלקם בלי ברכה, ויש, בעיקר מבין החסידים, שאין מניחים. קיימים מנהגים נוספים בעניין כגון מנהג המחלק בין רווקים לנשואים, ועוד.

איסור כביסה גילוח ותספורת

חכמים אסרו לכבס, לגלח ולהסתפר בחול המועד. סיבת האיסור היא מפני כבוד הרגל (חג), כדי שאנשים לא ידחו את הכביסה, התספורת והגילוח לחג, ויכנסו לחג כשהם מנוולים בשיער מגודל. מי שלא התגלח או הסתפר מסיבות מובנות, כגון שהיה שבוי או בבית כלא, התירו לו חכמים לגלח במועד. בימינו, כשרבים נוהגים להתגלח בכל יום, יש מתירים להתגלח כיוון שגם מי שהתגלח בערב החג צריך להתגלח שוב בתוך המועד, על מנת שלא יראה מנוול במועד.

קציצת ציפורניים

נחלקו התנאים האם מותרת קציצת ציפורניים בחול המועד. לדעת רבי יהודה אסור הדבר, ואילו לדעת רבי יוסי היא מותרת. ההלכה נפסקה כדעת רבי יוסי. בתלמוד מובא שיש איסור לקצוץ בקוצץ ציפורניים, אך לדעת הרי"ף והרא"ש איסור זה נאמר לגבי דיני אבלות ולא לגבי חול המועד. בשולחן ערוך נאמר שקציצת ציפורניים מותרת, ואילו הרמ"א כתב שקציצת ציפורניים אסורה. הנוהגים כרמ"א מקלים בכמה מקרים: בקציצת ציפורניים בפה, בקציצתם לילד קטן, בקציצתם כאשר קצץ אותם בערב החג, בקציצתם לצורך טבילת אישה, ויש מתירים לקצצם גם בערב שבת למי שרגיל בכך.

ראיית נגעים בחול המועד

התנאים נחלקו בנוגע לראיית נגעי מצורע בחול המועד. לדעת רבי מאיר רואים את הנגעים להקל ולטהר את המצורע, אך לא להחמיר עליו ולטמא אותו, משום שהדבר פוגע בשמחת החג שלו. לעומת זאת לדעת רבי יוסי, אין רואים את הנגעים לא להקל ולא להחמיר, וזאת משום שדרש מהפסוק "לטהרו או לטמאו" שאם נזקק הכהן לבדוק את הנגע הוא אינו רשאי שלא לבחור באחת משתי הדרכים: לטהר את בעל הנגע או לטמא אותו. לדעת רבי יש להבחין בין מצורע מוחלט לבין מצורע מוסגר, שאת נגעו של המוסגר רואים בחול המועד ואת נגעו של המוחלט לא רואים, ויש גרסה הפוכה לפיה את נגעו של המוסגר לא רואים, ואת נגעו של המוחלט רואים.

סדר התפילה

בתפילות שחרית, מנחה וערבית מתפללים תפילת שמונה עשרה רגילה ומוסיפים בה את תפילת יעלה ויבוא. אחרי חזרת הש"ץ של תפילת שחרית, קוראים את ההלל (בפסח הלל בדילוג ובסוכות הלל שלם, ונוספת נטילת לולב לפני ההלל והושענות אחרי), ולאחר מכן קוראים בתורה ומחלקים את הקריאה לארבעה קוראים. אחרי קריאת התורה מתפללים תפילת מוסף של חג. גם בברכת המזון מוסיפים יעלה ויבוא.

שבת חול המועד

גם בשבת מתפללים תפילת עמידה בשחרית, מנחה וערבית בלא שינויים, למעט יעלה ויבוא. בקהילות אשכנז ואיטליה אומרים פיוטים בברכות קריאת שמע. אומרים הלל, ובסוכות ברוב הקהילות אומרים הושענות, אלא שנוהגים שלא להקיף את הבימה כבשאר ימים. בקהילות האשכנזים, קוראים מגילת שיר השירים בשבת חול המועד פסח, ומגילת קהלת בשבת חול המועד סוכות.

בקריאת התורה בשחרית קוראים פרשה מיוחדת לשבת חול המועד (ספר שמות, פרק ל"ג, פסוק י"ב עד פרק ל"ד, פסוק כ"ו), ולמפטיר קוראים בקרבנות החג כמו בשאר הימים. בחול המועד סוכות, מפטירים ברוב הקהילות ספר יחזקאל, פרק ל"ח, פסוק י"ח עד פרק ל"ט, פסוק ט"ז; אצל התימנים והאיטלקים מפטירים ספר יחזקאל, פרק ל"ח, פסוקים א'-כ"ג. בחול המועד פסח, מפטירים ספר יחזקאל, פרק ל"ז, פסוקים א'-י"ד (והתימנים מתחילים פרק ל"ו, פסוק ל"ז). תפילת מוסף היא בנוסח של יום טוב, אך מזכירים בו שבת.

במנחה קוראים את תחילת הפרשה של השבת הבאה.

עלייה לרגל

בזמן בית המקדש, מי שאיחר מלהקריב עולת ראייה ביום טוב הראשון, היה יכול להשלים ולהקריב בימי חול המועד.

כיום, רבבות נוהרים אל רחבת הכותל המערבי בימי חול המועד כדי לקיים זכר למצוות העלייה לרגל. כמו כן, אלפים מגיעים בחול המועד למעמד ברכת הכהנים לכותל המערבי המסורתי, בו מאות כוהנים מברכים את העם. עם זאת לדעת רבים מהפוסקים קיום זכר לעליה לרגל הוא רק בראיית רצפת הר הבית כך כתוב גם בספר תשובות והנהגות שכתב הרב משה שטרנבוך וכן הורה רב העיר העתיקה הרב אביגדר נבנצל.

עלייה לרגל היא עלייה לבית המקדש שלוש פעמים בשנה, על פי ציווי התורה "שלוש רגלים תחוג לי בשנה".

להבדיל, בעברית מודרנית משמש המושג גם כדי לתאר פעולה דומה המקובלת בדתות רבות אחרות, להבדיל, בה יוצאים המאמינים במסע למקום קדוש על פי דתם על מנת לטהר את עצמם או למלא אחר מצות דתם. בהקשר זה נהוג להשתמש גם בביטוי "צליינות" הנובע מהמילה הארמית "צלי" שמשמעותה מתפלל.

המצווה

העלייה לרגל נזכרת מספר פעמים בתורה כמצווה: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' א-לקי ישראל". כפי שכתוב בפסוק, מצוות העלייה לרגל היא לגברים בוגרים בלבד, אך גם נשים וקטנים היו נוהגים בה. המצווה נקראת במקורות

גם "ראייה", כי החובה היא "להראות לפני ה'", וכן היה קרבן מיוחד שנקרא "עולת ראייה" שאותו היו אמורים להקריב עולי הרגל. ציווי התורה הוא לעלות לירושלים, באחד משלוש הרגלים (כלומר, החגים, שנקראו כך על פי הפסוק "שלוש רגלים תחוג לי בשנה"): פסח, שבועות וסוכות.

המשנה מתארת את העלייה לרגל כחגיגה גדולה, שבה היו מקשטים את העולים לרגל, שרים ומנגנים. מקובל כי בזמן העלייה לרגל הייתה צפיפות עצומה בירושלים, ובכל זאת אומרת המשנה: "מעולם לא אמר אדם, צר לי המקום שאלין בירושלים". מקורות מהתקופה של סוף ימי בית שני טוענים כי המספרים הגיעו למאות אלפי ואף מיליוני עולי רגל, אם כי יש היסטוריונים המטילים ספק אם אכן המספרים היו כה גדולים. בסוף ימי בית שני ידוע כי היו עולים לרגל מכל רחבי הפזורה היהודית, מרומא, מאלכסנדריה, מספרד ומבבל, ומארצות נוספות. העולים הביאו עימם עושר רב לירושלים, וקבעו את מעמדה כעיר מרכזית גם למי שגר בחוץ לארץ. ישנה תקנה מיוחדת הקרויה פסי ביראות, המתירה איסור מדרבנן של הוצאה מרשות לרשות בשבת, המיועדת אך ורק להשקאת בהמות עולי הרגלים.

החג שבו העלייה לרגל הייתה המסיבית ביותר הוא חג הסוכות, וכששואלת המשנה מדוע מתחילים לבקש בתפילה על הגשמים רק כשבועיים אחרי סוכות, התשובה היא "כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת". ישנם תיאורים ארוכים במשנה על החגיגות שהיו נוהגים בהם בחג הסוכות, ועל ההכנות לחגיגות אלו.

מזמן חורבן בית המקדש לדעת חלק מהפוסקים, בטלה מצוות העלייה לרגל, אף שהיו והמשיכו במנהג זה, כסמל לחשיבותה של ירושלים וכתקווה לבניין המקדש. הרדב"ז פסק שבימינו בראיית רצפת המקדש מקימים את מצוות העלייה לרגל.

בקרב קהילת ביתא ישראל נהוג חג נוסף של המשלב עלייה לרגל, הוא הסיגד. חג זה שנקבע בהשראת עצרת עזרא ונחמיה אשר התקיימה בימי שיבת ציון, כולל תהלוכה לראש פיסגת הר עם ספרי הקודש. באתיופיה נהגו הקסים, כהני העדה, לבחור בהר מתאים וטהור לקיום העצרת, החג חל חמישים יום לאחר יום הכיפורים.

מקור השם בעברית

אתרי כף רגל בבקעת הירדן

כחלק מסקר הר מנשה, בניצוחו של הארכאולוג פרופסור אדם זרטל, נמצאו במרוצת השנים מספר מתחמי אבן עתיקים בסמוך ליפית, משואה, רימונים, נחל תרצה, שכם (מזבח הר עיבל) וארגמן אשר נבנו בצורת כף רגל. זרטל טוען כי מתחמים אלה, אשר כולם ללא יוצא מן הכלל נמצאים על צלעות ההרים, אולם אף פעם לא בשיא הגובה, שימשו בתור אתרי הקרבה ואירועים שבטיים (להבדיל מאתרי פולחן כנעניים-פגניים שנבנו לרוב על ראשי גבעות והרים) בטרם ריכוז כל הסמכויות הרוחניות והלאומיות בירושלים בימי דוד ושלמה. זרטל מוסיף ואומר כי מתחמים אלה הם למעשה אותם הגלגלים המוזכרים פעמים רבות בתנ"ך (גלגל מלשון גל אבנים

ולא כמקובל לחשוב מלשון המילה מעגל). לדבריו, בשלושת האירועים המרכזיים ביותר לעם ישראל: פסח, שבועות וסוכות היו מתאספים נציגי השבטים באותם גלגלים על מנת להקריב זבחים לה'. מכאן דבק המונח "רגל" לכל אחד מאותם 3 החגים ומכאן גם, לדבריו, מקור הביטוי **עלייה לרגל** - עלייה פיזית, פשוטה כמשמעה, אל אותם מתחמי כף הרגל.

בהמשך כאשר רוכזו כל הסמכויות הרוחניות בירושלים, איבד הביטוי **עלייה לרגל** את משמעותו הראשונית והקדומה וקיבל פירוש חדש, אשר השתמר בעברית עד עצם היום הזה, בתור עלייה בפועל אל בית המקדש שבירושלים.

עלייה לרגל (ביטוי מושאל)

כיום משתמשים בצמד המילים **עלייה לרגל** במקרים בהם מתאספים המונים למקום אחד, כגון: עלייה לקברי צדיקים, נסיעות חסידיים לרבותיהם וכדומה.